

ERDÉLYI MÚZEUM

LXXXIV. KÖTET

2022. 2. FÜZET

- „Az ördögnek ögyéb madara nincs, mind a páva.”
A magyar és a közép-eurázsiai duális teremtésmondák (A810, A812, K483) összefüggéseiről
*
Szent László Torda-vidéki hagyományköre
*
Az „istenküldötte” ember a népmesében
*
Az egyetemes katolicizmus és az anyanyelvű népi vallásosság szerepe(i)
a moldvai magyarság történetében
*
Vallásos életstratégiák egy romániai magyar közösségben
(a kutatás tárgya és módszertani problémái)
*
„Nappal siratjuk, éjjel virrasztjuk.” A haláleset és a halott felkészítése a moldvai csángómagyaroknál
*
A női viselet funkciói a mai széki társadalomban
*
Egy gyimesközéploki család három generációjának növényismerete
és növényhasználata a tudásátadás tükrében
*
A marosludasi telep konszolidációja (1901–1915)
*
Máramaros népe, nemzetiségei a helyi újságírói diskurzusban (1865–1874)
*
Voronyezsi Szent Mitrofan és népművészeti ikonja
*
Műhely
*
Szemle

KOLOZSVÁR, 2022

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA

ISSN 1453-0961

9 771453 096100

ERDÉLYI MÚZEUM

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület
bölcseztudományi és társadalomtudományi folyóirata

A folyóiratot a CNCSIS a B kategóriába sorolta.

Szerkeszti

Varga P. Ildikó (felelős szerkesztő), Feyné Vincze Mária, Ilyés Szilárd Zoltán,
András Zselyke (szerkesztőségi titkár), Kovács András (szerkesztőségi főtítkár),
Tánczos Vilmos, Veress Károly

A szám szerkesztője

Tánczos Vilmos

Szerkesztőségi tanácsadók

Barta János, Domokos Johanna, Egyed Emese, Gebei Sándor, Konrad Gündisch, Horváth Gizella,
Kovács Magdolna, Mohay Tamás, Monok István, Nyíró Miklós, Olay Csaba, Szokolczai Árpád

Szerkesztőség: Kolozsvár, str. Napoca nr. 2. I. em. Telefon/Fax: 0264–595 176

Postacím: 400750 Cluj–1. C.P. 191 Románia, e-mail: titkarsag@eme.ro

www.eme.ro/erdelyimuzeum

A lap megjelenését támogatta:

Készült a gyergyószentmiklósi
F&F INTERNATIONAL Kft. nyomdában
Felelős vezető
Ambrus Enikő ügyvezető igazgató

A lapszám DOI-száma: <https://doi.org/10.36373/em-2022-2>

Iancu Laura

Az egyetemes katolicizmus és az anyanyelvű népi vallásosság szerepe(i) a moldvai magyarság történetében

Bevezetés

A moldvai magyar katolikusok története kapcsán Mikecs László így fogalmazott: „A csángók eseménytelen magyar nép, melynek a ma csak olyan, mint a tegnapi: vegetáció. *Csak egyháztörténete van*, mondta sok kutató, az is csak kicsiben az övé, inkább idegen papjaié. Eseménytelenségében szinte nem ismerünk nála külön emberi csoportot, *tenyészet volt a sorsa, adat és mozgalmasság nélküli népi élet*”.¹ A kérdés, hogy mi lehetett az az erő, ami a körülmények dacára hozzájárult a magyarság fennmaradásához, mások mellett Benda Kálmánt is foglalkoztatta.² Domokos Pál Péter a *Cationale Catholicum* (Kájoni János, 1676) szerepét hangsúlyozva úgy fogalmazott, hogy „ez a könyv tartotta meg magyarnak és katolikusnak a moldvai magyarokat”.³ Bár a kérdés további összetevőitől sem tekinthetünk el, megállapíthatjuk, hogy Domokos Pál Péter alighanem a leglényegesebb kérdésre irányítja a figyelmet, amikor a magyar nyelvű vallásos irodalom, a népénekek, a liturgikus és a népi imák fontosságát emeli ki. Az, hogy a katolikus hit a moldvai magyarok rejtett identitásának⁴ egyik vagy legmeghatározóbb oka, a történelmi események *következménye*, ám kialakulásában az anyanyelvű népi vallásosság jelentőségét, annak szerepét sem becsülhetjük alá.

Ahogy az a későbbiekben kifejtjük, a moldvai katolicizmus történetében Róma egyházpolitikája köszön vissza, legalábbis a nép hitéletéről az egyházi forrásokból szerény tájékoztatást kapunk.⁵

Iancu Laura (1978) – néprajzkutató, PhD, ELKH BTK Néprajztudományi Intézet, Budapest, Iancu.Laura@abtk.hu

A tanulmány „A Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült” (BO/00256/21/1). A dolgozat pályázatban megfogalmazott munkacíme: *Imakönyvek, imák, imádkozás a régi Moldvában*. A cím módosítását a téma megvilágosításához elengedhetetlen tágabb kontextus bemutatása tette szükségessé. A dolgozatban idézett román források magyar fordítását a cikk szerzője készítette.

¹ Kiemelések: Iancu. Idézi: Forrai Ibolya: *Csángók a XX. században. Élettörténetek*. Bp. 1994. 8–9.

² Benda Kálmán: *A moldvai magyarok (csángók) a XVI–XVII. században*. = *Magyar Tudomány* (1988). 7–8. 535–551, 535.

³ Domokos Pál Péter: *Az országos magyar Cecília egyesület erdélyi kerületének megalakulása. Jegyzőkönyv*. = *Magyar Kórus* (1943). március (XII. év 1. füzet), 917–923, 922.

⁴ A rejtett identitás a kisebbségi identitás egyik válfaja, amelyet a vélt vagy valós fenyegetettség motivál, és rendszerint az etnikai hovatartozás tagadásával jár együtt, vagy azt idézi elő. Tóth Kinga Dóra: *Magyarországi és angliai kiemelkedett cigányok identitástípusainak összehasonlító elemzése*. PhD-értekezés. Bp. 2004. 20.

⁵ Vö. Dumea Emil: *Catholicismul in Moldova in secolul al XVIII-lea*. Iași 2003. 48. A tanulmányban Dumea Emil több kiadványára is hivatkozunk, és idézzük az általa feltárt adatokat. A könyveiben felhasznált források áttekintésére nem volt lehetőség. A szerző a moldvai Dzsida falván (Adjudeni) született 1958-ban. Római katolikus pap, a jászvásári teológiai egyetem egyetemi tanára és egyháztörténésze.

Utóbbiak alapján mégis úgy tűnik, az etnikum fennmaradása szempontjából a döntő tényező nem az egyház, hanem az istenhit, az anyanyelvű vallási élet és a magyar nyelvű valláshagyomány. A jelen tanulmányban arra a kérdésre keressük a választ, hogy mi volt az egyház szerepe és mi volt a hit szerepe a magyarság etnikai megmaradásában, továbbá rámutatunk arra, hogy miért indokolt a két tényezőt, „szereplőt” külön-külön megvizsgálni.

Katolikus egyház – katolikus népcsoportok Moldvában

A moldvai katolicizmus történetének részletes felvázolására itt nincs mód, de néhány fontos eseményt szükséges felidézni. Előljáróban jegyezzük meg, hogy az egyháztörténeti munkák megállapításai alapján úgy tűnik, hogy Moldva esetében a Vatikán elsőrendű célja az intézményi jelenlét volt, ami alapvetően mint politikai hatalom testesült meg.⁶ A Kelet-Nyugat unió (hosszú távú) stratégiája szintén prioritást élvezett a hiteles pasztoráció céljaihoz képest.

Moldvában a katolikus egyház története a kunok megtérítésével kezdődik,⁷ és a magyarság itteni jelenléte is legkésőbb ekkortól datálható.⁸ Néhány ezt igazoló történelmi eseményt kiemelve: a megkeresztelt kunok körében szolgáló papság a Kárpátok nyugati területéről érkező magyar, székely és szász domonkosokból állt.⁹ A Kárpátok védelmére telepített teuton lovagokkal együtt a területre újabb szász és székely csoportok érkeztek.¹⁰ IV. Béla a tatár betörések visszaverésére 1241 után a Szeret völgyébe a védelmezőkkel együtt magyar, székely és szász népességet telepített.¹¹ A Moldvában élő etnikumok között a *vlahok* az előbb említett eseményeket követően jelentek meg. Az 1245-ös lyoni zsinat egyházegyesítő törekvései jegyében IV. Ince pápa ferenceseket küld a bolgárokhoz, vlahokhoz, kunokhoz és tatárokhoz, akik eredményes térítést folytattak.¹² A vlahok körében görög–bolgár hittérítők szolgáltak, ám a források szerint a kezdetektől fogva, következetesen elutasították a katolikus vallást és Róma igényét az unióra.¹³

⁶ A vajdák és Róma viszonyáról lásd még Benda: *i. m.* 547.

⁷ Az ima és tágabban a hitélet kapcsán megemlítendő, hogy a kunok körében fennmaradt egy 82 oldalas kézirat (kelt: 1303. július 11.), kun nyelvre fordított evangéliumi részletekkel, továbbá a tízparancsolat, a hiszekegy, a hét főbűn és mintegy 3000 szóból álló latin, kun és perzsa szótár. Kuun Géza: *Codex Cumanicus*. Bp. 1880. Idézi: Dumea Emil: *Istoria bisericii catolice din Moldova*. Iași 2005. 28.

⁸ A teuton lovagok kiűzése után a magyar király újabb csoportokat telepített a helyükre. Ezen a ponton találkozunk a magyar politika Róma érdekeltségével, aki a pogány népek, jelen esetben a kunok térítésére készült, amit a domonkosokkal tervezett megvalósítani. Domokos Pál Péter kutatásaiból tudjuk, hogy a feladatot a rendalapító Domonkos kívánta elvégezni, aki „szakállát növelte és kunul tanult, de rendje előrehaladott kora és gyenge egészsége miatt nem engedte”. Minthogy a térítőket kivégezték, a pápa Magyarország primására bízta a kunok megtérítését. In: *Római katolikus püspökségek a régi Kunország területén*. Domokos Pál Péter hagyatékából. 14 oldalas gépelt tanulmány. Keltezés: 1976. január 28. Bp. 4. o.

⁹ Dumea: *i. m.* 2005. 26; Név Nélkül [a továbbiakban: N. N.]: *Infintarea Provinciiei Franciscane din Moldova*. Roman 2006. 9. Online: https://issuu.com/frlucian/docs/itrcf_roman_2006 Letöltés időpontja: 2021. 10. 27.

¹⁰ II. Endre idején (1205–1236). Dumea: *i. m.* 2005. 21.

¹¹ Adjudtól Románig. Dumea Emil szerint a beköltözők között Erdélyben katolikus hitre tért románok is voltak. Dumea: *i. m.* 2005. 43.

¹² Girolamo Catalano püspök Kumániából való hazatérése után XXII. János pápának írt levelében (1322. március 6.) úgy fogalmazott: a ferencesek 40 templomot építettek fel, és 80 éven át hirdették az evangéliumot a bolgárok, vlahoknak, kunoknak és tatárok. N. N.: *i. m.* 10. Arra a kérdésre, hogy a 13. században a vlah „népnevet” pontosan kikre használták, itt nem térhetünk ki.

¹³ Dumea: *i. m.* 2005. 26.

Amikor tehát 1359-ben megalakul a Moldvai Vajdaság, több katolikus népcsoportot – köztük a magyarokat – a térségben találjuk, és magát a katolikus egyházat is.¹⁴ A másik tényező, amellyel szintén a kezdeti időktől számolnunk kell: Lengyelország szerepe, amely elsősorban a kereskedelmi kapcsolatok terén volt meghatározó, politikai szempontból pedig a magyar befolyást ellensúlyozta.¹⁵ A lengyel hatás egyházi téren is érvényesült, hiszen az 1300-as évek első felétől a moldvai katolikusok pasztorációját a rutén vikariátus lembergi (Lviv) központjában működő ferencesek látták el.¹⁶ Lațcu vajda uralkodása alatt (1368–1373) jelentős lépések történtek az egyházi unió megvalósítása irányába, amit minden bizonnyal elsősorban a *török veszély* elleni közös fellépés motivált. A vajda és a Vatikán közeledésének politikai motivációit mutatja az is, hogy Alexandru cel Bun megbízásából az 1414–1418-as konstanzi zsinaton Chiril pátriárka képviselőként Moldva is részt vett, ám az ökumenikus törekvéseket nem támogatta.¹⁷ Ugyanez ismétlődött meg a firenzei zsinaton is (1439–1442), ahol Moldva metropolitája megjelent ugyan, és az egyesülés dekrétumát is aláírta, ám a „Filioque”¹⁸ tételt nem fogadta el, így végeredményben az unió nem valósult meg.¹⁹ Ugyanezt látjuk a II. Mohamed szultán 1475-ös moldvai betörését övező események terén is. Ekkor, Ștefan vajda IV. Sixtus pápától kér segítséget. A pápa teljes búcsút hirdet azok számára, akik elvégzik a gyónásukat, bizonyos imákat elmondanak, anyagiakkal támogatják Ștefan hadseregét, végül elzarándokolnak a moldvabányai templomhoz.²⁰ A példakkal a Moldva és Róma között fennálló kapcsolat politikai meghatározottságát kívántuk illusztrálni.

A katolicizmus megerősödése

A katolikus magyarok körében a ferencesek intenzív *lelkipásztori* munkát folytattak, a ruténok, a vlahok és az örmények pasztorálásában a hangsúly a *hittérítésre* esett.²¹ A tanulmány alapkérdései (istenhit, imádkozás, katolikus identitás) kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy a korai

¹⁴ Ennek az ún. katolikus identitás szempontjából van meghatározó jelentősége, amelyről a későbbiekben még szó lesz.

¹⁵ A román egyháztörténet-írás hangsúlyozza, hogy a katolikus hit Moldvában elsősorban a magyar (milközi püspökség), valamint a lengyel korona (szeretvási, moldvabányai, bákói püspökség) szándékából jelent meg, és hol a magyar, hol a lengyel egyházi érdekeltségeket szolgálta. (Az ellentét és ellenségeskedés idővel az olasz és a magyar ferencesek, a minoriták és az obszervánsok, a jezsuiták és a ferencesek között jelenik meg.) Moisescu I. Gheorghe: *Catholicism in Moldova până la sfârșitul veacului XIV*. Buc. 1942. VIII. Lásd még: Benda: *i. m.* 548–549. Bernard Bișoc úgy fogalmazott: „A magyarok Moldvába jövétele óta egészen IV. Sixtus pápaságáig (1471–1484) a magyar püspökök rendelték papokat Moldvába”. Bernard Bișoc: *Ierarhia catolică a Moldovei, I–III*. [Archivele Naționale ale Statului, Filiala Bacău. Colecția de Manuscrise]. É. n. II. kötet, 192. A magyar fél fokozatosan kiszorul, a lengyel fél működése pedig idővel túlságosan formálissá válik. Ennek következtében Róma 1622-ben saját hatáskörébe vonja Moldvát. Dumea: *i. m.* 9. 35–36. Vö. Benda: *i. m.* 536.

¹⁶ A missziót később a konstantinápolyi provincia felügyelte. Dumea Emil: *Istoria bisericii catolice din Moldova*. Iași 2005. 32. A lengyel illetékességet megkerülve, Mușat vajda magyar felesége, Margit asszony, 1377-ben magyar domonkosokat hívatott Moldvába. Szeretváson templomot épített a számukra, ami közel tíz éven át püspöki székhelyként is működött. Benda Kálmán: *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706. I–II*. Bp. 1989. 169. Dumea: *i. m.* 2005. 35. Uo. *i. m.* 2003. 36. Moisescu: *i. m.* 108.

¹⁷ Dumea: *i. m.* 2003. 36.

¹⁸ A niceai–konstantinápolyi zsinaton (381) megfogalmazott hitvallás kiegészítése azzal a tétellel, hogy a Szentlélek az Atyától és a Fiútól származik.

¹⁹ Dumea: *i. m.* 2005. 43.

²⁰ Uo. 44.

²¹ Dumea: *i. m.* 2005. 43–44. A szerző szerint 1445-ben és 1456-ban Kapisztrán János is itt működött. A szeretvási püspökök között találunk egy bizonyos Nicolaust (1413–1428), akinek a síremléke a győri székesegyház bibliai termében

évszázadok vallásossága szilárd lehetett, még ha minden bizonnyal a szentségek kiszolgálásában és a krédóban foglaltak oktatásában és elfogadtságában merült is ki. Azt is valószínűsíthetjük, hogy a vallás és a hit megalapozása a hívek anyanyelvén zajlott, hiszen a hitben és a vallásban való megmaradás valamiféle azonosulást feltételez, az azonosulás pedig valaminek (hittételnek, tannak) hittel való elfogadását. Ezt igazolandó forrásokban nem bővelkedünk, ám az ismeretekből erre következtethetünk.²² A vallási tanok hiteles és anyanyelven történő megalapozása adhat valamiféle magyarázatot arra vonatkozóan, hogy a hit és az istenfélelem a klérus jelenléte hiányában, a szerzetesek magaviseletétől függetlenül is fennmaradt és hagyományozódott,²³ másfelől a felekezetváltásra nem mutatkozott személyes igény. Utóbbira többnyire ott látunk példát, ahol a lakosság hosszú évtizedekig katolikus pap nélkül volt. Egyetlen esetet említve Bandinus 1648-as jelentéséből: „Bogdánfalva: egykor csak magyarok lakták, most csak 6 háznyi katolikus van, összesen 18 fő, a többi görögkeletivé lett, mert lelki gondozójuk sohasem volt”.²⁴

A reformáció korában Magyarország befolyása Moldva belügyeibe és azon belül a katolikusok hitéletére vesztett erejéből. Ugyanakkor a katolikus népcsoport jelenlétét és a katolikus egyház státusát megerősítette, illetve stabilizálta a trienti zsinat (1545–1563) szellemiségében átformált, Lengyelországból és Konstantinápolyból érkezett szerzetesek aktív működése.²⁵ Gheorghe Moisescu szerint a szerzetesek a románok körében nem végeztek térítőmunkát, ám „azt elérték, hogy a Kárpátokon túlról, Boémiából és Lengyelországból érkező, főként a vásárokból szóródott katolikusok megmaradhassanak a saját hitükben”.²⁶ Ennek a „megerősítésnek”,

található. Domokos Pál Péter kutatásaiból tudjuk, hogy a püspököknek, moldvai működése idejéből, tízoldalas latin nyelvű kézirat maradt fenn. In: *Római katolikus püspökségek a régi Kunország területén*. Domokos Pál Péter hagyatékából. 14 oldalas gépelt tanulmány. Keltezés: 1976. január 28. Bp. 8. A püspökről lásd még: Domokos Pál Péter: Dramatizált „Credo” a XV. század első negyedében. = *Filológiai Közöny* (1964). X. 1–2. 123–131; *Vadász Miklós „Compendiuma” 1428-ból*. = Magyar Történelmi Szemle (New York – Buenos Aires) (1971). 243–268.

²² Ilyen például az 1585-ben magyar nyelven írott könyörgőlevél, amely a török fogságból szabadult rabok szerzeménye, az írás címzettje pedig a császári kamarás. A levél Istenhez intézett fohászokban is bővelkedik. Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Bp. 2001. 34–35. Vö. Benda: *i. m.* 1989. 74. Bandinusnál Terebes katolikusairól azt olvassuk (1648), hogy „ők az elmúlt 3 év alatt megbotránkozásra senkinek alkalmat nem adtak, s csak Isten segítségét kérték”. Uo. 343.

²³ A szerzetesek és a lelkipásztori tevékenység hitelessége mégis komoly kérdéseket vet fel. Alig találunk olyan misszionáriust, akinek az életrajzát ne kísérmék botrányok. Benda: *i. m.* 1989. 133. 205. Galla Ferenc: *Ferences misszionáriusok Magyarországon: a Királyságban és Erdélyben a 17–18. században*. Bp. 2005. 300–350. Tóth István György: *Diákok (licenciátusok) a moldvai csángó magyar művelődésben a 17. században*. = *Az értelmiség Magyarországon a 16–17. században*. Szerk. Zombori István. Szeged 1988. 139–141.

²⁴ Benda: *i. m.* 1989. 343. Hasonló történhetett a városokban is.

²⁵ Dumea: *i. m.* 2003. 37. A ferencesek térítették a katolikus egyházba a huszitákat. Egy 1571-es jelentésben foglaltak értelmében Tatros város szegedi származású obszerváns ferences papja, Thabuk Mihály, mintegy 2000 huszitát térített át a katolikus hitre. In: *Római katolikus püspökségek a régi Kunország területén*. Domokos Pál Péter hagyatékából. 14 oldalas gépelt tanulmány. Keltezés: 1976. január 28. Bp. 10–11. Lásd még: Benda: *i. m.* 1989. 71. A jezsuiták, akik részben a reformátusok és evangélikusok megtérítésére kaptak megbízást, az ortodoxokról úgy vélekedtek, hogy „a rutének (=románok) megtérítése reménytelen, amíg a főméltóságok katolikussá nem lesznek” (1588-as adat; Benda: *i. m.* 1989. 86.).

²⁶ Moisescu: *i. m.* 86. 90. A könyv egyik célja annak bizonyítása, hogy az 1200–1400 közötti katolikus kísérlet a románok katolizálására nem járt sikerrel, a két püspökség (Milkov és Szeret) alapítása, valamint a magyar és a lengyel állam nyomása ellenére sem. Moisescu műve olyan német, lengyel, orosz, román forrásokat idéz, amelyeket a magyar tudományosság nem ismer. Ezekben a forrásokban a *csángó* kifejezéssel nem találkozunk. Világosan megfogalmazza ellenben azt a magyar történetírás által is nyomatékosított tételt, miszerint a Vatikánnak Moldvában elsőrendűen egyházpolitikai céljai voltak, az unióra való kísérletek pedig már a 13. században napirenden voltak. A szerző a katolikusokat *idegeneknek* nevezi.

„megerősödésnek” a fontosságát Benda Kálmán is aláhúzta: „a misén való részvétel, az áldozás és gyónás (...) a környező ortodox világgal szemben annak *tudatos* vállalása és kinyilvánítása, hogy ő [ti. a katolikus] *más*”.²⁷ A katolicizmus státusát erősítette Petru Œchiopul 1588-as rendelete is, amelyben a vajda előírta az egykori katolikusok visszatérését saját egyházukba. A parancs teljesítése alól nem kapott felmentést az uralkodó lakosztályában szolgáló ötszáz magyar sem.²⁸

A 16. században Moldva hosszú évszázadokra török fennhatóság alá került. Ebben a hatalmi struktúrában a Porta által kinevezett vajdák és bojárok mellett az egyházi főméltóságok kaptak vezetői és irányító szerepet a nép fölött. A papságnak elsőrendű küldetése és feladata emlékeztetni a katolikusokat katolikus hitükre, ti. arra, hogy *különböznek* az ortodoxoktól.²⁹ A fentiek alapján, a katolikus identitásra vonatkozóan arra kell következtetnünk, hogy annak kialakulása összefüggésben áll azzal a körülménnyel, hogy a katolikus papság mintegy rendelkezett e népesség felett, a katolikusokat saját „alattvalóinak” tekintette. Ehhez a helyi uralkodótól engedélyt, az egyháztól pedig megbízást kapott. A katolikus egyházhoz való tartozás hangsúlyozásában és az ortodoxiától való radikális elkülönülésben gyakran hatalmi és politikai nyomás húzódott meg. Meg kell jegyezni, hogy az elhatárolódás kölcsönös volt. Nem egy feljegyzésben olvassuk az ortodoxok katolikusokra vonatkozó elítélő vélekedéséről. Egy 1610-ben készült feljegyzés szerint a katolikus papok botrányos viselkedése miatt „a görögkeleti románok valósággal undorodnak a ’római’ és a ’katolikus’ szavaktól”. 1645-ben egyik levelében Bandinus ezt írja: „Moldvában a misszionáriusokkal mindenki elégedetlen, itt létüknek semmi haszna”.³⁰

Amikor a rutének egyesültek Rómával, a Vatikán újra Lengyelország protektorátusa alá rendelte a moldvai katolikusokat. A másfél évszázadra kiterjedő lengyel felügyelet lelkipásztori szempontból nem bizonyult sikeresnek. Ezt Benda Kálmán kutatásaiból tudhatjuk, aki arra is rámutatott, hogy a lengyel püspökök „valósággal üldözték a ferences szerzeteseket, akik nem voltak hajlandók elfogadni joghatóságát, mondván, hogy velük csak Róma rendelkezhet”. Benda szerint „a XVII. század végére a moldvai katolikus egyház szinte széttűllött”.³¹ A kedvezőtlen egyházi és politikai körülmények, a lengyel püspökök távolléte és a paphiány³² együttesen vezethette Rómát arra, hogy Moldvát 1622-ben missziós területté nyilvánítsa. A pasztorációt XV. Gergely az 1623. április 25-én megalakult Minorita Testvérek Moldvai és Valahiai Konventjére bízta.³³ A területen szolgáló misszionáriusok jelentéseiből és a püspöki vizitációkból ugyan közelebbi képet kapunk a katolikusok vallási életéről, adataink (térben és időben) elszórtak. Ebben az időszakban bontakozik ki a kántorok szerepe, amit az etnikai identitás, a hit- és imaélet szempontjából a legmeghatározóbb tényezőként kell számontartanunk. A paphiány évszázadaiban „a legfontosabb egyházi funkciókat a (...) deákok végezték, akik a népet azzal nyerték meg, hogy tudtak magyarul – állapította meg Benda –. Eskettek és kereszteltek, temettek, a templomban

²⁷ Kiemelés: Iancu. Benda: *i. m.* 1988. 546.

²⁸ Dumea: *i. m.* 2005. 51. Egy korábbi, 1552-es, Giovanni Battista által jegyzett, I. Ferdinánd király számára küldött jelentésben ennek az ellenkezőjéről olvassuk: „Egy magyar ember azt hallotta, hogy a vajda az országban élő magyarokat ’oláh hitre’ akarja kereszteltetni: öríteti a határokat, s a titkárat, aki nem akart áttérni – úgy hírlík – elfogatta”. Benda: *i. m.* 1989. 70.

²⁹ Ennek jelentőségét Dumea Emil is hangsúlyozza. Dumea: *i. m.* 2005. 50.

³⁰ Benda: *i. m.* 1989. 154, 163, 314.

³¹ Benda: *i. m.* 1988. 550.

³² A moldvai pasztorációban (ekkor) a csíksomlyói ferencesek is bekapcsolódtak. Dumea: *i. m.* 2005. 83.

³³ N. N.: *i. m.* 12.

vezették az éneket, s ha tudtak olvasni, a gyermekeket is oktatták”.³⁴ A misszionáriusok ugyan kritikával illették a deákokat, felkészületleneknek, egyházi ügyekben járatlanoknak tartották, sőt nemegyszer eretnekeknek nevezték, az alapvető egyházi teendőket és az imaalkalmak megszervezésének a jogát mégis átruházták. A kántorok működése jelentősen hozzájárult magának a katolikus vallásnak a fennmaradásához is, azáltal, hogy a vallásos események megtartásával a vallásváltást valamelyest akadályozták.³⁵ A katolikus egyházat a misszionáriusok képviselték,³⁶ a hit- és (anyanyelvű) imaéletet a kántorok biztosították.

Katolikus nép – nyugati (latin) kultúra

A misszió alapításának a jelentőségét nem becsülhetjük alá, hiszen az egyház mégoly szerény jelenléte sem tekinthető pusztán szimbolikus erejűnek, Róma megkerülhetetlen (politikai) tényező maradt továbbra is Moldvában,³⁷ a misszió pedig – hatékonyságától függetlenül – elégséges erőnek bizonyult a katolikusok áttérítésének a megakadályozásában.³⁸

Moldva, a területére érkező olasz misszionárius tevékenységében a nyugati kultúra képviselőit és terjesztőit látta.³⁹ A kérdés kapcsán Dumea Emil úgy fogalmaz: „az olasz misszionáriusok érdeme az, hogy a román nyelv használatának szükségét fenntartották olyan időkben, amikor Moldvában a görög és a szláv kultúra érvényesült, és egyedül a papságra készülők tanulták valamelyest a román nyelvet. A nyugati befolyás ellenére, a román nemesség mintha szégyellte volna beszélni a saját nyelvét, és nem törődött a nép ilyen irányú neveltetésével sem. Ezt a problémát, a katolicizmusra szűkítve a kérdést, éppen az olasz misszionáriusok oldották meg. Ők voltak az elsők, akik a falvakban népiskolákat létesítettek, ahol a fiatalokat a vallás és a tudomány alapjaira oktatták, és pedig anyanyelvükön. Román nyelvű iratokat készítettek, néhány ezek közül máig fennmaradt. Minthogy a katolikusok románul beszéltek és romának tartották magukat, egy-egy misszionárius és prefektus hathatós közbenjárására civil és politikai jogokat is nyertek. Ezt az ortodoxok korábban megtagadtak tőlük”.⁴⁰ A szerző később azt is hangsúlyozza, hogy a 17–18. században „a katolikus Moldva egyre erősebben kötődik a latin kultúrához. A katolikus Olaszország olyan ferenceseket képez, akik nem csak buzgón prédikálnak, de az ősi latin nyelv és kultúra őrzői is, és pedig éppen egy olyan társadalomban, ahol a bizánci és a szláv kulturális és spirituális hatás érvényesül”.⁴¹

³⁴ Benda: *i. m.* 1988. 550. A kántorok szerepéről lásd: Tánzos Vilmos: „Deákok” a moldvai magyar falvakban. = Tánzos Vilmos: *Keletnek megnyílt kapuja. Néprajzi esszék.* Kolozsvár, 1996. 190–222.

³⁵ Uo.

³⁶ Azaz: Róma formális képviselete.

³⁷ Vö. Moisescu: *i. m.* 126.

³⁸ E „szerény” célról maguk a misszionáriusok is szót ejtenek. Johannes Küinig-Schonovianus 1590-ben például úgy fogalmaz: „térítésre nem futja erejükből, de igyekeznek megakadályozni, hogy a katolikusok a görögkeleti szakadárságba sodródjanak”. Benda: *i. m.* 1989. 108.

³⁹ 1587-ben jegyzett levelében Bartolomeo Bruti megjegyzi, hogy a vajda az Apostoli Szentszéktől jezsuita szerzeteseket kér, akik németül és magyarul tudnak, továbbá a görög és latin nyelvben is járatosak. Jövedelmet, szállást és iskolaépületet is felkínált a számukra. Benda: *i. m.* 1989. 77, 86.

⁴⁰ Dumea: *i. m.* 2005. 110–111.

⁴¹ Uo. 122.

A latin gyökerek és kapcsolatok kapcsán még egy érdekes adatra hívjuk fel a figyelmet. 1653-ban érkezett Moldvába Vito Piluzio prefektus, aki jó kapcsolatot ápolt Miron Costin krónikással. Piluzio a román nép latin gyökereinek a felfedésén munkálkodó történésznek adatokat szolgáltatott.⁴² Galla Ferenc arra hívta fel a figyelmet, hogy az olasz szerzetesek a „fejedelemség fontos harcászati pontjain állomásozó olasz császári tábornokoknál kerestek biztos menedéket. Egyiket-másikat a határ menti főnemesek hívták udvarházukba, ahol legalább misézéssel és a latinul, oláhu tudók gyóntatásával szolgálták a katolikus lelkeket. Megtörtént, hogy erdélyi követek, mint Mikes Kelemen, az oláh vajda udvarában ismerkedtek meg a katolikus papokkal, szerzetesekkel”.⁴³

Érdekes, hogy Gheorghe Moisescu *A katolicizmus Moldvában a XIV. század végéig* című művében kemény kritikával illeti a katolikus egyháztörténészeket, akik, mint írja, az egykori katolikus misszionáriusokban „a román egyház latinizálóinak apostolait látták”, és ennél fogva műveiket nem is használja fel.⁴⁴ A vitás kérdés ellenére tény, hogy a románság szempontjából az olasz szerzetesek előnyt élveztek, hiszen olyan adottsággal bírtak (ti. a nyelvi rokonság, a latin és az olasz nyelv ismerete), amit a katolicizmus révén ugyancsak a nyugati kultúrkörhöz tartozó magyarok nélkülöztek.⁴⁵ Hogy az olasz szerzeteseket milyen mértékben foglalkoztatta a román nemzeti kérdés, azt nem tudjuk,⁴⁶ ám a források tükrében azt látjuk, hogy tartottak attól, hogy az 1623-ban birtokukba jutott missziót magyar szerzetesársaik az etnikai érintettség okán elorozzák.⁴⁷

Latin műveltség – román nyelven

A nyugati, latin kultúra meghonosítása az írásbeliséggel vette kezdetét. Nyugat szellemiségét Moldvában a latin írás és a katolikus lakosság képviselte. Az értelmiség képzésére a kezdeti időkben elsősorban az ország határain kívül adódott lehetőség. Amikor Paolo Bonnici 1632. február 2-án tíz év szolgálat után elhagyta Moldvát, magával vitt „Olaszországba 12 fiatal kato-

⁴² Miron Costin krónikájának címe: *Moldva népessége*. Dumea: i. m. 2003. 47. Piluzio 1677-ben Rómában román nyelvű katekizmust nyomtatott ki.

⁴³ Galla: i. m. 300.

⁴⁴ Moisescu: i. m. VIII–IX. A „nyugati nyitás” az uralkodók döntéseiben is megnyilvánult. Amikor Iacob Heraclide Despotul (1561–1563) Kotnáron megnyitotta az első latin nyelvű iskolát az itt élő szász és magyar lakosság számára, a tanárokat külföldről hozatta. Dumea Emil szerint ebben az iskolában tanult Deac [Dávid] Ferenc, majd innen távozott Erdélybe, ahol megalapította az unitárius felekezetet. Dumea: i. m. 2005. 50; Uo. i. m. 2003. 37.

⁴⁵ A korszak kiváló ismerője, Galla Ferenc úgy fogalmazott: „az olaszok nem tudtak magyarul, mivel pedig könnyen elsajátították az anyanyelvükhöz hasonló oláh nyelvet, hozzájárultak a moldvai magyar katolikusok eloláhosításához”. Ismeretes az is, hogy 1710-től Assisiben létrehozták a *Collegium seu Seminarium missionum* intézményét, ahol „peloponnesosi, konstantinápolyi, erdélyi, moldvai és oláh népek nyelvét, (...) illír-horvát, déli szláv nyelveket” is oktatták. Galla: i. m. 335, 339.

⁴⁶ Az *Almanahul Revistei Viața* 1937-es kiadásában olvasható egy emlékirat az egyházmegye 50 éves jubileumáról. Ebben az ismeretlen szerző a következőket írja: „A ferencesek működésének és az egyház szemináriumának köszönhetően van román egyházunk, ahol mind a nép, mind a papság, mind pedig az egyházmegye vezetője román. Igen, román és nem magyar, ahogyan azt egyesek sértőn állítják, hiszen a Vatikán forrásai világosan bizonyítják, hogy különösen Román megye legújabb településeinek lakói erdélyi menekültek, akik román görögkatolikusok voltak, akiket a székelyek a Kárpátok mentén elmagyarosítottak”. In: *Almanahul Revistei Viața* 1937. 105.

⁴⁷ Dumea: i. m. 2003. 109. Zöld Péter azt tapasztalta, hogy „a misszionárius atyák a más nemzetek iránt oly túlbuzgó megvetéstől lángolnak, hogy semmiképpen sem képesek maguk között – főképp a magyart – megtűrni”. Megbízását ő maga annak köszönhetően tudta teljesíteni, hogy erre XIII. Kelemen pápától kapott felhatalmazást. Idézi: Marton József: *Papnevelés az erdélyi egyházmegyében 1753-tól 1918-ig*. Bp. 1993. 100.

likust és másik 20 tanuló”, akiket a ferences hivatásra és/vagy a világi papi pályára készítettek fel.⁴⁸ A nyugati kultúra, a latin műveltség terjesztését szolgálták a latin–román, olasz–román szótárok és katekizmusok, amelyek a 17. századtól jelentek meg – bár ezek pontos használatáról nincsenek adataink.⁴⁹ A kiadványok közül kiemeljük Vito Piluzio 1677-es román katekizmusát, amelyről úgy tartják, hogy a második, latin írással készült román nyelvű könyv,⁵⁰ továbbá Francantonio Minotto *Diverse materie in lingua Moldava* (1780 előtt) című művét, amely olasz–román társalgási segédlet a papok számára, a szentségek kiszolgálásához és az általános lelkipásztori tevékenységhez.⁵¹ Az ilyen típusú vallási kézikönyvek (kezdetben katekizmusok, később, egyre inkább prédikációk) száma a 19. századra jelentősen megnőtt.

Lappangó kétnyelvűség

A nyugati kultúra kezdetben tehát az írásbeliség területét érintette. A rendelkezésünkre álló ismeretek alapján a szóbeliségben továbbra is többnyelvűséggel kell számolnunk. A 17. századtól megszorodnak az egyházi rendelkezések arra vonatkozóan, hogy az ünnepnap liturgiát megelőzően a nép a templomban anyanyelvén közösen imádkozza el az egyház alapimádságait.⁵² A kétnyelvűség ekkor még adottság, természetes szükségszerűség. Amikor Bartolomeo Bassetti 1642-ben kísérletet tett arra, hogy Jászvásáron szemináriumot alapítson, egy magyar és egy román professzor segítségét vette igénybe.⁵³ A Dénes Imre által 1816-ban Jászvásáron megnyitott iskolában „moldovenească” (értsd: román), magyar és német nyelven folyt az oktatás.⁵⁴ Dominic Brocani a 19. század elején Pianzola *A keresztény hit alapjai* című könyvét román és magyar nyelvre egyaránt lefordította.⁵⁵ Az 1835-ben Szabófalván megnyílt egyházi intézményben a latin és a román nyelv mellett a magyart is tanították.⁵⁶ Már 1841-et írunk, amikor a többnyelvűség továbbra is alapvető jelenség: Rafael Arduini ekkor nyomtatta ki román, magyar, latin és német nyelven a *Moldva katolikus fiainak oktatására szolgáló ábécét*.⁵⁷ Bár a román nyelvű imakönyvek és katekizmusok minden bizonnyal nem az egyszerű, írástudatlan nép számára készültek, hanem a misszionáriusok, kántorok oktatási segédletei voltak, nem elhanyagolható a kiadványok

⁴⁸ N. N.: *i. m.* 13. Érdekes, hogy 1688-ból ismerünk egy olyan adatot, miszerint Moldvabányára megérkezett (visszatért) két bennszülött pap. Dumea: *i. m.* 2003. 55. Lásd még Benda: *i. m.* 1989. 171.

⁴⁹ Néhány további kiadványt kiemelve: 1) Gaspar de Notto: *Katekizmus* (1644). 2) Silvestru de Amelio: *Summa Envaezaeturi Krestineszty* (1719). 3) Francesco Maria Madrelli: *Gramatica si Dictionarul* (1742.) 4) P. Anton Mauro: *Diurse Materie In Lingua Moldava* (olasz–román lelkipásztori kézikönyv, 1760 körül). 5) Francantonio Minotto: *Gramatica, Dictionarul si Catehismul* (1775). 6) Silvestru d’Amelio: *Scurt vocabular italian-moldav* (1725). Benda: *i. m.* 1989. 266. Bişoc: *i. m.* II. 218. Dumea Emil: *Cărţi şi reviste catolice româneşti în Moldova*. Iaşi 2002. 54. Uo. *i. m.* 2003. 69. Uo. *i. m.* 2005. 55, 62, 87–88.

⁵⁰ Az adatok szerint Piluzio katekizmusából négy példány maradt fenn. Az első, latin írású román nyelvű könyv a *Catechismus*, amelyet egy lugosi pap, Stefan Fogarasi fordított. A kiadványt 1648-ban nyomtatták Gyulafehérváron. Dumea: *i. m.* 2002. 17. Lásd még Bişoc: *i. m.* 123.

⁵¹ Dumea: *i. m.* 2002. 59.

⁵² Ilyen rendeleteket 1776-ból, 1778-ból, 1803-ból ismerünk. Dumea: *i. m.* 2005. 101, 104, 117.

⁵³ Bassetti nem kapott támogatást a Vatikántól, így terveit nem valósultak meg. Dumea: *i. m.* 2003. 41.

⁵⁴ Dumea: *i. m.* 2005. 121.

⁵⁵ Dumea: *i. m.* 2005. 116–117.; Bişoc: *i. m.* II. 303.

⁵⁶ 1858. szeptember 1-ig huszonöt (katolikus) falusi iskola létesült Moldvában. Dumea: *i. m.* 2005. 127.

⁵⁷ Uo. *i. m.* 2005. 134.

szimbolikus jelentősége: a felvilágosult, modernizálódó egyház képét tükrözték. Ugyanakkor sem az írásbeliség, sem a könyv nem változtatta meg a vallási életben érvényesülő szóbeliséget. Az imádságokat és a katekizmust a kántor továbbra is szóban tanította a nép számára, a magyar falvakban magyar,⁵⁸ másutt román nyelven.⁵⁹ A magyar liturgikus imaszövegek nyilvános, közösségi használatának nyomait tükrözi az előimádkozó által mondott imákat követő *ámen* gyakorisága.⁶⁰ A prédikáció nyelvét illetően azt valószínűsíthetjük, hogy a magyar szerzetesek a magyar hívek körében a magyar nyelvet, az idegen papok prédikációs gyakorlatáról nincsenek konkrét adataink.⁶¹

Hitélet

Miben állt a moldvai, római katolikus közösségek hitélete? Számolhatunk-e egyházas vallásossággal?⁶² Vajon a katekézisben foglaltak vagy a prédikációkban elhangzottak, az imák és az énekek szövegeiben megfogalmazott hittartalmak mennyire szőtték át a hétköznapiakat, a mindennapokban megélt vallásosságot? A kérdést többen érintették,⁶³ ám ismereteink hézagosak. Az adatok közül ezen a helyen csupán néhányat emelünk ki, elsősorban olyan korabeli forrásokból, amelyek a téma magyar szakirodalmában kevésbé ismertek. V[B]artolomeo Bassetti 1641. február 15-én feljegyezi, hogy: „a hívek legnagyobb része 1626-ban gyónt utoljára, egyesek azt sem tudták mi az a szentgyónás”;⁶⁴ „egyes helyeken kétszín alatti áldozást követelnek, a huszitizmus maradványaként”. Bassettinek szándékában állt egy katekizmus összeállítása: „a saját katolikusaink számára, lévén, hogy semmit nem tudnak a hitről, a szentségeinkről, és egyéb, az üdvösséghez szükséges dolgokról”.⁶⁵ Ha a városi katolikusok körében ilyen adottságokkal számolhatunk, ahol a papok gyakrabban megfordulhattak, milyen jelleggel bírhatott a katolikusok többségét alkotó falusi lakosság vallás- és hitismerete? Az alapimák, esetleg az egyházi

⁵⁸ Lásd például Bișoc: *i. m.* III. 196.

⁵⁹ Az északi Pildestről szóló monográfiában a következőket olvassuk egy adatközlő visszaemlékezésében: „Annak ellenére, hogy a pap távollétében Toma Hazi és Giurgi Cazoni kántorok használták a helyi csángó nyelvjárásban mondott imákat, emlékezésem szerint soha nem imádkoztam magyarul Pildestiben”. Moraru Alois–Dimișcă Ioan–Coșa Anton: *Pildești. Monografie istorică*. Iași, 2002. 68. Dumea: *i. m.* 2003. 143, 160, 179, 198. Ugyanez történt a szentségek felvételét megelőzően is, amikor az érintettek csoportos felkészítésben részesültek. N. N.: *i. m.* 160.

⁶⁰ Tánzos Vilmos: *Csapdosó angyal. Moldvai archaikus imádságok és életterük*. Csíkszereda 1999. 294.

⁶¹ Feltehetően tolmács segítségét vették igénybe. Emellett a forrásokban előforduló megnevezések? „in limba țării” vagy „in limba moldovenească”. Lásd például Dumea: *i. m.* 2003. 160.

⁶² Vö. Földvári Mónika: *A vallásosság típusai a mai magyar társadalom generációiban*. = *Szociológiai Szemle* (2003). 4. 20–33. 23.

⁶³ Benda: *i. m.* 1989. Tóth István György: *Missziók és misszionáriusok a moldvai csángók között a 17. században*. = *Kisebbségkutatás* (2004). 13. 1. 86–93. Iancu Laura: „Csak név szerint mondhatók katolikusoknak.” *Adalékok a moldvai magyarok 19. századi identitásának rekonstrukciójához*. = *Tükröződések. Ünnepi tanulmánykötet Domokos Mária népzene-kutató-zenetörténész tiszteletére*. Szerk. Szalay Olga. Bp. 2012. 313–335. Uo. „A vallás lassanként gyökeret verhetne.” *Történeti adatok a moldvai katolikusok 19. századi vallásosságához*. = *Orvosistenektől a hortikulturális utópiáig. Tanulmányok a Kárpát-medence vonzáskörzetéből*. Szerk. Hesz Ágnes – Pócs Éva. Bp. 2016. 83–122.

⁶⁴ Egy 1643-as feljegyzés szerint a Bákóban élő 625 áldozó „egyharmada még soha nem gyónt”. Benda: *i. m.* 1989. 244. A források értelmében a katolikusok azért is kerülték a gyónást, mert többnyire tolmács segítségével ejthették meg. Lásd például: Benda: *i. m.* 1989. 192, 315.

⁶⁵ V[B]artolomeo Bassetti jelentése: Bișoc: *i. m.* II. 74.

parancsolatok ismeretével talán számolhatunk, ezek ismétlődő elmondása feltehetően sokáig közösségben, a pap vagy a kántor közreműködésével történt, a mise előtt vagy azt követően.⁶⁶ Érdekes, hogy a forrásokban egyszerre olvassuk azt, hogy hit dolgában a nép tudatlan,⁶⁷ és azt is, hogy felkészült.⁶⁸ 1762-ben például Di Giovanni prefektus a forrófalviakról írja: „szokásaik erkölcsösek, Isten iránt szent félelemmel vannak, ismerik a hit alapjait”. Hozzáteszi azt is, hogy „a közösség, ami a görög iga alatt a szolgák szolgája, csodálatot vált ki az emberből”.⁶⁹ Egy 1764. február 18-án készült jelentésben azt olvassuk, hogy a misehallgatásra és gyónásra a legtöbb helyen a húsvéti és a karácsonyi ünnepnapokon, ritkábban a búcsúk alkalmával kerül sor.⁷⁰

Úgy tűnik, a misszionáriusok panaszai elsősorban a katolikusok gyónási szokásaival kapcsolatosak, és kevésbé a hitismeretek terén tapasztalt hiányosságokkal. Azt, hogy a nép, a hívő a hétköznapiakban imádkozik-e, és mit, ezekből a forrásokból nem tudjuk meg, legfeljebb azt, hogy a misén részt vesz-e, milyen gyakorisággal, illetve hogy a mise előtt vagy után elhangzik-e a közös ima. A jelentések nagyobbik része az egyház állapotáról nyújt tájékoztatást, konkrétan a szentségek kiszolgálásáról, a szentségekkel való élés módjáról.⁷¹ A misszionáriusok elsősorban a Kongregáció szempontjait veszik figyelembe akkor, amikor tudósításaikat megfogalmazzák,⁷² és ritkán, elnagyoltan és általában elmarasztalóan írnak a közösségi, még ritkábban az egyéni hitéletéről. Ezt bizonyítja az 1642-es bákói gyűlés is, amelyet Bartolomeo Bassetti azért hívott össze, hogy rendezze a Moldvában használt egyházi szertartás terén tapasztalt zavart. A két évvel korábban Moldvába érkezett misszionárius arra lett figyelmes, hogy „a magyar vagy lengyel papok, az olasz szerzetesek, mind a saját szokásaikat alkalmazták, a helybeli kántorok vagy a hívek is beleszóltak az istentiszteleti rendbe, s így teljes zűrzavar és összevisszaság támadt”.⁷³ Kiderült azt is, hogy „az erkölcsök elvadtak (...) mindennaposá vált a leányrablás, a vadházasság, a feleség eltaszítása, vagy a törvényes férj elhagyása”.⁷⁴ A papokat tehát elsősorban a katolikus

⁶⁶ Dejoannis a kalagoriakról szólva feljegyzi, hogy a liturgiát „magyar modell” szerint tartották, ami lényegében a lányok és az asszonyok által előadott népénekből állt. Bișoc: *i. m.* II. 145, 194, 236, 265. III. 16.

⁶⁷ 1644. május 17-én Johannes Lillus vikárius azt írja Marcus Bandinusnak, hogy „a köznépből kevés az igazi istenfélő lélek, a többség afféle tatár és eretnek” (Benda: *i. m.* 1989. 263.). Az ilyen és ehhez hasonló kijelentések általában „a moldvai misszió siralmas helyzetéről, a pusztításokról, a lakosság szenvedéseiről” szóló megjegyzésekkel együtt szerepelnek. Lásd például Galla: *i. m.* 2005. 306. A török–tatár betörések (az 1600-as években), „a kis országot felszántották, felgyújtották, a lakosságot szétszórták, sokan a hegyekbe, mások Erdélybe vagy Lengyelországba menekültek”. Galla: *i. m.* 310, 317, 326, 340. Vö. Benda: *i. m.* 1988. 539–540. Uo. *i. m.* 1989. 129–130, 143.

⁶⁸ Bișoc: *i. m.* II. 195.

⁶⁹ Dumea: *i. m.* 2003. 178–179. Minden bizonnyal a falu földesura görög volt.

⁷⁰ P. Ioan Frontali feljegyzése. Bișoc: *i. m.* II. 202. Batthyány Ignác 1787. szeptember 6-án VI. Piusz pápának írt levelében úgy fogalmaz: „Ahelyett, hogy a gyónni akarók tárnák ki lelki sebeiket, maguk a misszionáriusok sorolják el a bűnöket, mint ahogy a némák gyónását szokták kihallgatni... ezen gyónási módtól annyira irtóznak azok a magyarok, hogy sokan teljesen 20 évet engednek eltelni gyónás nélkül”. Idézi: Marton: *i. m.* 100. A pápa a püspök levelére 1788. január 2-án válaszolt. Válaszából az tűnik ki, hogy korántsem látta olyan szomorúnak a helyzetet, mint amilyennek Erdély püspöke leírta, de mégis utasította az esztergomi érseket, hogy küldjön Moldvába két magyar papot. E rendelkezésnek megfelelően érkezett Moldvába Pozsonyi Tamás és Bialis atya. Domokos: *i. m.* 2001. 62.

⁷¹ Például a keresztségről és az átkeresztelésekről, a házasságról, a gyónásról, a halottakkal kapcsolatos helyi szokásokról stb.

⁷² Vö. Dumea: *i. m.* 2003. 215.

⁷³ Benda Kálmán: *Moldvai katolikusok egyházi szertartásrendje 1642-ből.* = *Erdélyi Magyarság* (1991). 5. 31–32. 31. Uo. *i. m.* 1989. 231–237.

⁷⁴ Uo. *i. m.* 1991. 31.

egyházat közvetlenül érintő problémák aggasztják, és nem a bibliai ismeretek hiánya vagy az Istennel való személyes kapcsolat minősége. Mindebből – ismételten – arra kell következtetnünk, hogy a hitismeretek a krédóban foglaltakban sűrűsödtek vagy korlátozódtak. A szentségek felvétele mellett ez lehetett az egyházhoz való tartozás alapfeltétele, és a mise, esetleg a búcsúk mellett, formálisan, átlagosan ebben merülhetett ki a hivatalos katolikus vallásosság.⁷⁵

A tartalmát tekintve szerény, ámde az egyház által felügyelt hivatalos vallásosságon túl a forrásokban a hitélet további jellemzőiről is vannak adatok. A feljegyzések szerint a moldvai katolikusok istenhite és istenfélelme ugyan páratlan, de „babonáságokban és varázslásokban is jeleskednek”.⁷⁶ „A szerzetes misszionáriusok (...) nem fogynak ki a panaszból – írja Benda Kálmán –, hogy a magára hagyott katolikus nép műveletlen,⁷⁷ körében mindenféle babonák terjednek, kuruzslással gyógyítják betegeiket, a szentségeket semmibe veszik, s eretnokségbe hajlanak. Erkölcsi fölfogásuk egyházi szempontból gyakran kifogás alá esik (...). Minél jobban magára maradt a moldvai magyarság, a népi vallásosság jelenségei annál inkább előtérbe nyomultak.”⁷⁸ Marcus Bandinus 1647-es körútja során „az országban minden katolikus helységet bejárt (...) sok eltévelyedést és szakadár eszmét talált, amit igyekezett orvosolni”, a „kuruzsolást” pedig megtiltotta.⁷⁹ Giovanni Ausilia 1757-ben így fogalmaz: „a szent hitet illetően a katolikusok nincsenek nagy tévedésben (...), ám olykor egy-egy kérdésben hibásan gondolkodnak (...). Példának okáért úgy vélik, a szakadár a maga vallásában is elnyerheti az üdvösséget, hiszen a hitét egyedül Isten ismeri (...). A hívek nem tanúsítottak szilárd, megingathatatlan hitet azt illetően, hogy extra Ecclesiam nulla salus”. Megjegyzi továbbá, hogy bár a katolikusok nem különböznek a vallás iránt, „valamiképpen fatalisták, az emberi cselekedetekhez nem társítanak erkölcsi vonatkozást (...). Úgy vélik, elégséges betartani az isteni törvényeket, amelyeket a misszionáriusok megtanítanak a számukra, ezenfelül pedig nem szükséges afelett gyötrődni, hogy valami jó, avagy rossz. Jól tudja az Isten, hogy mi, emberek, amit cselekszünk jó vagy rossz; Isten adta a törvényt, aki pedig aszerint él, nem csapja Őt be”.⁸⁰ Idézzük tovább ezt a rendhagyó jellemzést: „Isten és az egyház törvényeivel szemben az embernek nem szabad értetlenkednie, hogy valami miért van így, vagy miért van másként. Minden Isten rendelése, a mi dolgunk mindössze annyi, hogy tiszteletben tartsuk az

⁷⁵ Egy 1792-es adat szerint például a katolikus falvakban a hívek az utak mentén keresztet állítottak, processziókat tartottak, és hangos szóval énekeltek. Dumea: *i. m.* 2003. 213. Más forrásból arról értesülünk, hogy a hívők részt vettek a falvak templombúcsúin misehallgatás céljából és a teljes búcsú elnyerése reményében (1700-as évek második fele; uo. 214.). 1793-ban Rocchi engedélyt kért a Kongregációtól arra, hogy bevezesse a keresztút-ájtatosságot – az ügyről további adatok nem ismertek. Uo. 214. Itt jegyezzük meg, hogy Balogh József veszprémi áldozópap kutatásokat végzett a Propaganda Fide levéltárában, ahol éppen a moldvai magyarság XVII. századi egyházi életével foglalkozott. A római papi konferenciák keretében pedig a moldvai magyarság XVIII. század végi lelki gondozásáról tartott előadást. Az egyháztörténet egy ide kapcsolódó művét ismeri: *Existenz und Rechtslage der Katholischen Kirche in Ungarn zur Zeit der Türkenherrschaft*. Róma 1939. Idézi: Tuszor Péter: *Magyar történeti kutatások a Vatikánban*. Bp. 2004. LXXXVIII.

⁷⁶ Lásd például Bossi jelentését 1725-ből. Később (1745) Giovanni Ausilia úgy fogalmaz, hogy a rossz szokások elterjedése „az alacsony életszínvonallal, valamint az ortodox hatással magyarázható”. A misszionárius megjegyzi, hogy a betörők és fosztogatók elől a katolikusok az ortodoxokkal egyetemben erdőbe menekültek, ahol „hitük elhidegült és a szakadárak elveit és babonáit követték”. A legnagyobb hatás – a könyv tanulságai szerint – a halottakhoz kapcsolódó szokásokban érvényesült. Dumea: *i. m.* 2003. 200, 203, 206.

⁷⁷ Lásd például Angelo Da Sonnino és Francesco Antonio Da San Felice ferences szerzetesek 1633-as jelentését, miszerint: „a lakosság tudatlan, nem részesült a szentségekben, sok gyermek megkeresztetlen”. Benda: *i. m.* 1989. 175.

⁷⁸ Uo. *i. m.* 1988. 550.

⁷⁹ Uo. *i. m.* 1989. 336, 342.

⁸⁰ Dumea: *i. m.* 2003. 201.

isteni akaratot. »Isten az oka, Isten akarta, Isten rendelte így a törvényei által«. Minthogy a nép gondolkodása materiális,⁸¹ továbbá a keresztény hit mélységét nem akarja megérteni, az ortodox mentalitástól befolyásolt moldvai katolikus (...) a maga bizonytalanságában kíván megmaradni, ambivalens, ám kissé megnyerő világában; különösebben nem lelkesedik az iránt, amit a misszionáriustól hall. Következésképp, az Isten szavát hirdető misszionárius viszonylagos tekintéllyel bír: »A misszionárius atya nem járt Isten udvarában, így hát a törvényeit nem ismeri, és a hit dolgait nem tudhatja«⁸². A katolikusok „makacsságával” Giuseppe Carisi prefektus is találkozott. 1769-ben engedélyt kért a Kongregációtól, hogy nagypénteken is végezhesen gyóntatást, ugyanis szorgalmas népe nem hajlandó más időpontban megjelenni a gyónáson, és attól tartott, hogy az egyházi törvény megszegése miatt sokakat ki kellene átkozni.⁸³ A katolikusokat, írja, munkaidőben nehezebb volt templomba csábítani vagy utasítani, mint „repülő madarat levadászni”.⁸⁴ A gyónás terén tapasztalt rendszertelenségek oka továbbra is a paphiány, amit a prefektusok úgy próbáltak áthidalni, hogy a teljes búcsú elnyerését kínáló lehetőségeket ajánlották fel (például a búcsúhely felkeresése).⁸⁵ A misszióban szolgáló papok között akadt olyan is, aki az egyházi előírások betartásának más módját választotta. Luigi Bevilacqua például „az egyik hívőt súlyosan megverette, mert templomkerülő volt”⁸⁶

Összegezve az eddigieket, idézzük Dumea Emil a XVIII. század egyházi viszonyait bemutató könyvének megállapítását. A szerző a katolikusok vallásosságát a következőkben foglalja össze: „Nem veszíthetjük szem elől, hogy e szerencsétlen katolikusok élete attól a darabka földtől függött, amit megműveltek, a kedvező, avagy kedvezőtlen időjárástól, és ez az oka annak, hogy nem voltak gyakori templomba járók. Ezenfelül, számolnunk kell azzal is, hogy a korabeli politikai körülmények miatt (gyakori betörések és háborúk), továbbá a misszionáriusok kis létszáma miatt nem volt lehetőségük arra, hogy alapos hitoktatásban részesülhessenek, a hit néhány alapelvét és néhány imádságot tudtak mindössze, amelyet kutyafuttában tanított meg számukra egy-egy misszionárius (...) vagy kántor. Ezt a helyzetet mind a nem túl szigorú papok, mind pedig a hívek megértették. A pásztorok szerették a nyáját, és őrizték a lelki köteléket”.⁸⁷

Imaélet

Ahogy korábban már említettük, az ima és az imádkozás tágabb kontextusának a feltérképezése szinte lehetetlen vállalkozás. A források e téma kapcsán is elsősorban az egyház és a papság, azaz a vallásvezetők imát érintő intézkedéseiről adnak hírt. Jelenlegi ismereteink szerint az egykori szeretvásári püspök, a győri származású Nicolaus (1413–1428) kéziratában találjuk meg a Miatyánk

⁸¹ A jelentés szerzője valószínűleg tárgyaknak tulajdonított erőre, esetleg mágikus eljárások alkalmazására utal. Egy 1769-es feljegyzésben például olvasunk arról, hogy a betegek kenetével felkent fiatalok később nem mertek táncolni. Uo. 204.

⁸² Uo. 201.

⁸³ Ti. a kötelező éves gyónás elmaradása esetén. Uo. 204.

⁸⁴ Uo. 160.

⁸⁵ Bișoc: *i. m.* II. 202. P. Ioan Frontali 1764-ban arról írt, hogy vannak, „akik éveig nem gyónnak, mert nem képesek kibékülni ellenségeikkel”. Uo. III. 17.

⁸⁶ 1696-os adat. Az eset feltehetően Forrófalván történt. Galla: *i. m.* 326. Hasonló esetekről a 20. századból is ismerünk feljegyzéseket.

⁸⁷ Dumea: *i. m.* 2003. 215–216.

és a krédó legkorábbi feljegyzését.⁸⁸ Tudunk arról a már említett pápai levélről,⁸⁹ amelyben a teljes búcsú elnyeréséhez „hét bűnbánó zsoltár” és a Miatyánk elmondása kéretik.⁹⁰ 1593-ból „latin betűs”, közelebről nem nevesített imáról van adatuk.⁹¹ 1641-től a *közösségi imádkozásról* is akadnak elszórt feljegyzések. A Diodat Péter jelentésében (1641. szeptember 29.) foglaltak szerint Huszvárosban a deák kíséretében „a templomban magyarul éneklék a Glóriát, a Credót stb. és más vallásos énekeket”.⁹² Marcus Bandinus érsek 1648-ban a barládi és a szaloncai katolikusokról feljegyezi, hogy a tanító „a szentegyházba gyűlő embereknek magyarul énekel, és magyar postillát [prédikációt] olvas”,⁹³ Sztánfalva kapcsán pedig nevesíti is az elhangzott magyar énekek némelyikét: „a Szent Lélek eljövételéről, a Boldogságos Szűz Mária örömeiről, az apostolokról és Magyarország véd-szentjeiről”.⁹⁴ Quirini Bernat 1597-ben Kotnáron „három magyar nyelvű eretnek könyvet és egy magyar bibliát” talált; nem tudjuk, hogy az „eretnek könyvek” között volt-e imakönyv.⁹⁵ 1779-ből ismert az első forrás, amelyben nemcsak imák vagy könyvek címe, hanem imaszövegek (Miatyánk, Üdvözlég, bűnbánó ima és Hiszekegy) is szerepelnek, és pedig román nyelven.⁹⁶ Egy 1780 előttről fennmaradt, a papok számára összeállított, a szentségek kiszolgálása során, valamint az általános lelkipásztori ténykedésben használt olasz–román társalgási segédletből megtudjuk,⁹⁷ hogy a gyónásra jelentkezőknek számot kellett adniuk imatudásukról. A segédletben foglaltak szerint a Miatyánk, Üdvözlég, Mária, Hiszekegy, Tízparancsolat, Az anyaszentegyház hét szentsége „és egyéb imák” ismerete volt a gyónás feltétele.⁹⁸ Egy évvel később, 1781. január 11-én kelt levelében, Zöld Péter feljegyezi, hogy „a magyarok hangos sóhajtások közt imádkoznak”.⁹⁹ Feljegyzéséből kiderül az is, hogy „szerdánként, péntekenként és szombatonként, a templomot minden vásár- és ünnepnaponként kétszer felkeresi [a nép], és ott a «miserere mei deus» zsoltárt magyar nyelven, más áhítatos magyar énekekkel együtt eléneklí; ezenfelül mindennap kétszer páduai Szent Antal rezponzoriumát magyarul elvégezi, úgyszintén a Miatyánkot, Üdvözlégyet és Hiszekegyet harmincszor ebéd előtt, utána pedig

⁸⁸ In: *Római katolikus püspökségek a régi Kunország területén*. Domokos Pál Péter hagyatékából. 14 oldalas gépelt tanulmány. Keltezés: 1976. január 28. Bp. 8.

⁸⁹ IV. Sixtus pápa, 1476. április 9.

⁹⁰ Bișoc: *i. m.* II. 103.

⁹¹ Az ima egy Frankfurtban nyomtatott kiadványban jelent meg. Dumea: *i. m.* 2002. 14.

⁹² Domokos: *i. m.* 2001. 221.

⁹³ A város lakosai egyébként „oláhok, örmények és magyarok”. Uo. 259.

⁹⁴ Bandinus megjegyzi azt is, hogy a katolikusok a halottjaikért is imádkoznak, aminek azért van jelentősége, mert ebben az időben, a paphiány miatt Moldvában a halottakért nem mutattak be misét. Uo. 269, 263, 431. Galla: *i. m.* 312. 1721-ből származik Bossi jelentése, melyben a vallási életre vonatkozóan egyebek mellett a következők olvashatók: „a paphiány következtében rendszerré vált a licenciátusi intézmény, csakhogy a licenciátusok, megállapítása szerint, Magyarország »öspredéke«, a kálvinizmusból és lutheranizmusból átvezetett, vallási kérdésekben végtelenül tudatlan s mindenféle gonosz elvektől átitatott egyének voltak. Egyházi ruhába öltözve miséztek, kiszolgáltatták a többi szentséget, és tilalma ellenére még mindig maguknak igényelték a keresztelést, esketést, temetést. Ahol lehetett, megvonta tőlük az egyházi megbízást, de nem volt módjában hatalommal fellépni ellenük”. Uo. 344–345.

⁹⁵ Lásd még Domokos: *i. m.* 2001. 38. „Az Erdélyből ájtott evangélikus és református lelkészekről (...) magyar nyelvű »eretnek«, azaz protestáns könyveket és tiltott Biblia-fordítást kobozott el, ezeket elégette.” Tóth I.: *i. m.* 2004. 86–93, 89–90. Domokos: *i. m.* 2001. 43.

⁹⁶ Dumea: *i. m.* 2002. 56.

⁹⁷ Címe: *Diverse materie in lingua Moldava*.

⁹⁸ Uo. *i. m.* 2003. 65.

⁹⁹ „Hogy az Isten igazgassa szerencsésen a magyar király fegyvereit és a római szék szívét, hogy az olasz misszionáriusok helyett magyarokat és az ő nyelvüket értő lelkipásztorokat méltóztassék nekik leküldeni.” Domokos: *i. m.* 2001. 57.

15-ször elvégzik, a lorettoi litániát”. Megjegyzi azt is, hogy ezeken az alkalmakon az ifjúság is jelen van és az imákat, az énekeket „emlékezetből mondják és éneklük”.¹⁰⁰ Az 1851-ben Moldova apostoli adminisztrátora, Antonius de Stefano püspök által kiadott sematizmus a „június 27-ére Szent László magyar királyért és november 5-ére Szent Imre hercegért mondandó imádságokat tartalmazza”.¹⁰¹ 1864-ben írt levelében Petrás Incze János így fogalmaz: „minden ünnep és Vasárnap a Jőjj el Szent Lélek Isten elhívásatul kezdve minden ima és ének anyai nyelven hangzik a Mindenek Ura Zsámolylához az utolsó amenig!”¹⁰² – mindez a klézsei templomban. A moldvai katolikus imahagyományhoz szervesen hozzátartoznak az archaikus népi imák, amelyek közül, Tánczos Vilmos kutatásai nyomán, nem egyről kiderült, hogy folklorizálódott (egyházi) imaszöveg vagy népének. Ilyen például a „Szent Isten, szent erős Isten...” kezdetű ima, amely az ún. „Trisagion” dicsőítőénekből folklorizálódott, és feltehetően a középkori szertartáskönyvekből került a nép körébe, ill. a szóbeliségbe,¹⁰³ vagy a pestisjárvány idején használt Szent Rozália-ima, amely „a barokk kor népszerű imádságoskönyveiből szintén folklorizációs folyamatok révén jutott a néphagyományba”.¹⁰⁴ Az archaikus imák gazdagsága és a népi biblikus történetek úgyszintén gazdag tárháza arra enged következtetni, hogy a keresztény (népi) hagyomány átszötte a moldvai katolikusok hitét és istenkapcsolatát.¹⁰⁵ A szóbeliségben hagyományozódó liturgikus és archaikus népi imádságoknak jelentős szerepe lehetett a személyes istenhitben és az egyéni vallásosságban. Tánczos Vilmos az utóbbi évtizedekben végzett kutatásaiban kimutatta, hogy a moldvai katolikusok imarepertoárjában jól megfigyelhető a szóban, könyv nélkül végzett imák és az olvasott imák elkülönülése, azok párhuzamos használata, különösen az idősebb generáció gyakorlatában.¹⁰⁶ Nem mellékes körülmény, hogy a szóbeliség „korszakában” a vallási élet meghatározó szereplői (hosszú évszázadokon át) az anyanyelvű kántorok voltak, akik az ún. főimádságokat minden közösségben megtanították.¹⁰⁷ Az identitás szempontjából meghatározó körülménynek kell tekintenünk azt is, hogy az imádkozás közösségi alkalom is volt. A szentségekben való részesülés feltétele szintén ezen imák ismeretét feltételezte.¹⁰⁸ A 20. században bekövetkezett, az

¹⁰⁰ Uo. 60.

¹⁰¹ Uo. 74.

¹⁰² Uo. 444.

¹⁰³ Tánczos Vilmos: *Gyöngyökkel gyökerezéssel. Gyimesi és moldvai archaikus imádságok*. Csíkszereda 1995. 54.

¹⁰⁴ A Lelki fegyverház (1693) egyik szövegével mutat kapcsolatot. Uo. 70.

¹⁰⁵ Lásd például: Bosnyák Sándor: *A moldvai magyarok hitvilága. Folklor Archívum 12*. Bp. 1980. Uo. *Magyar Biblia*. Bp. 2001; Harangozó Imre: „Krisztusz háza aranyos...” *Archaikus imák, ráolvasások, kántálók a gyimesi és moldvai magyarok hagyományából*. Újkígyós, 1998; Lammel Annamária–Nagy Iлона: *Parasztbiblia. Magyar népi biblikus történetek*. Bp. 1985; Tánczos Vilmos: *Csapdosó angyal. Moldvai archaikus imádságok és életterük*. Csíkszereda 1999; Uo. *Nyiss kaput, angyal! Moldvai csángó népi imádságok*. Archetipikus szimbolizáció és életter. Bp. 2001. Számolnunk kell azokkal a folklorisztikai kutatásokkal is, amelyek a vallás egy-egy területével foglalkoztak. Ilyen például az angyal, ill. angyalhit kérdése. Erről: Tánczos Vilmos: „Ezer level ezer angyal közepibe” *Angyalkultusz a moldvai csángó folklórbán*. In: Pócs Éva (szerk.): *Démonok, látók, szentek*. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben. Budapest, Balassi Kiadó, Tanulmányok a transzcendensről VI. 147–180. Internetes hozzáférés: <https://doeplayer.hu/21317466-Angyalkultusz-a-moldvai-csango-folklorban-1.html> Letöltés időpontja: 2021. október 21.

¹⁰⁶ Uo. 271.

¹⁰⁷ Miatyánk; Üdvözlégy; Hiszekegy; Gyónom, Uramisten; Tízparancsolat; Ötparancsolat; Hét szentség; Hét főbűn; A szentgyónás részei; Az Oltáriszentséghez való négy szükséges dolog; Négy végső dolog; Töredelmesség. Tánczos Vilmos kutatásai szerint az imák „mindenütt füzérszerűen (...) majdnem ugyanabban a sorrendben követik egymást”. Uo. 276–277.

¹⁰⁸ Erről az utóbbi években végzett kutatások is tanúskodnak. A vallásosság mibenlétére vonatkozó kérdésre a leggyakoribb válasz: „elmondod az imádságokat, jársz misére, hiszed az Istent, keresed, hogy ne kárhózzál el, s ez a hit”. (Magyarfaluból idézett adatt.)

imák nyelvét és tartalmát egyaránt érintő radikális változás (tulajdonképpen nyelv- és hagyománycsere) egy olyan folyamatot indított el, amelyben a magyar/etnikai identitás szempontjából az ima nyelve elveszítette jelentőségét, miközben az ima szerepe is megváltozott. Az imádkozás már nem (csupán) egy vallási kötelezettség teljesítése, hanem az Istennel való személyes kapcsolat eszköze és közege. A személyes indítatásból végzett ima a kérdést magát kiemeli az etnikai dimenzióból és a spiritualitás területére utalja.

Az *imakönyvekre* vonatkozó adatok kapcsán arra figyelhetünk fel, hogy a 17. században az „imádságos könyvek” még magyar nyelvűek voltak. A legkorábbi ismert könyv Pázmány Péter 1631-es *Imakönyve*.¹⁰⁹ Másfél évszázaddal később, 1776-ban megjelent az első, olyan román nyelvű kiadvány, amely imádságokat is tartalmaz. A román nyelvű imák között találjuk a Miatyánk, az Üdvözlégy és a bűnbánó imát, valamint a Hiszekegyet.¹¹⁰ A jelenleg hozzáférhető szakirodalomban az 1466–1900 közötti időszakból tizenegy imakönyv címeről sikerült írásos nyomot találni. Ezek között 4 magyar, 7 román nyelvű. A könyvek száma bizonyosan ennél jóval több, azonosításukra ellenben nem volt mód, lévén, hogy a források nem tartalmazzak további (könyvészeti) adatokat. Köztudott az is, hogy Moldvában már a 19. században megkezdődött a magyar nyelvű könyvek égetése. A helyi papság 20. században kifejtett ebbéli szisztematikus tevékenysége nyomán szinte csodaértékkel bír az, hogy a katolikusok egy-egy vallásos kiadványt sikeresen elrejtettek, a magyar kutatók pedig sikerrel feltárták azokat.¹¹¹ A 20. század elején még szinte bőséggel találunk Magyarországról érkezett magyar imakönyveket,¹¹² amelyeket minden bizonnyal elsősorban a kántorok kaptak meg, és ők voltak azok használói is. Az 1897-ben alapított halasfalvi minorita rend szerzetesei 1924-től a saját nyomdájukban nyomtatták ki egyebek mellett a *Cantionale Catholicumból* fordított román éneket és az olasz nyelvből fordított román imakönyveket.¹¹³ A román nyelvű vallásos kiadványok elterjedése a magyar könyvek és a magyar nyelvű liturgikus imádságok fokozatos háttérbe szorulásához, majd eltűnéséhez vezetett.

Összegzés

A moldvai katolicizmus korai évszázadainak története összefonódik a Magyar Királyság történetével. Mikecs László bevezetőben idézett megállapítása, miszerint a csángóknak „csak egyháztörténete van (...) az is csak kicsiben az övé[k]”, valamiképpen helytálló, és az egyetemességre törekvő Róma szempontjait tudatosítva ez a kijelentés nem is meglepő. A moldvai katolicizmus egyetememes egyháztörténetben elfoglalt – nem marginális – szerepét szemlélve

¹⁰⁹ Azt nem tudható, hogy a könyv pontosan mikor és milyen körülmények között került Moldvába. A kötet létéről Domokos Pál Péter 1929-es feljegyzéséből tudunk. Domokos: *i. m.* 2001. 514.

¹¹⁰ Uo. 56–59.

¹¹¹ Lásd: Jerney János: *Keleti utazása a 'magyarok' őshelyeinek kinyomozása végett*, 1844 és 1845. I. Pest, 107. Tánzos: *i. m.* 1999. 152–153, 294, 295. Csoma Gergely: *Megtalált szavak*. Bp. 2004.

¹¹² A Szent László Társulat 19. században kifejtett tevékenysége Seres Attila és mások kutatásaiból ismert. A Társulat anyagi hozzájárulással és különféle tárgyakkal (liturgikus kellékek, könyvek, lapok stb.) támogatta a moldvai katolikus magyarságot. Nem zárható ki, hogy a 20. századot megélt magyar nyelvű vallásos könyvek éppen a Társulat adományaként jutottak Moldvában. Seres Attila: „Csángómentés” *Moldvában a XIX–XX. század fordulóján = Pro Minoritate* (2002). 17–47.

¹¹³ Erről lásd például Tánzos: *i. m.* 1999. 294.

azonban úgy tűnik, hogy a tudományos kutatásokban indokolt külön-külön is megvizsgálni az egyház és népe történetét.

A katolikus identitás annak a sajátos, kétsíkú struktúrának a következményeként alakult ki, ami hosszú évszázadok alatt fennállt. A struktúra egyik síkja a politikai dimenzió, az egyház intézményes jelenléte, amely a moldvai vajdaság és a Vatikán érdekeit összhangba hozta és együttesen képviselte,¹¹⁴ és amely a katolikus népcsoportot megtartotta a maga vallásában. A struktúra második egysége a hitélet, amely a kántorok anyanyelvű működésében öltött testet, és amely az etnikai megmaradás lehetőségét tartotta fenn. A magyarság megtartása, megmaradása a magyar nyelvű hitélettel magyarázható. Az egyháztörténeti munkákból az olvasható ki, hogy a magyar nyelvű hitéletet nem a katolikus egyház hittérítői, hanem a katolikus egyház engedélyével működő anyanyelvű kántorok biztosították. Ehhez szervesen kapcsolódott a népi vallásosság és az archaikus népi imák hagyománya, ami a személyes istenhitben és az egyéni vallásosságban tölthetett be meghatározó szerepet. A struktúra utóbbi síkjának a kiiktatásával, az anyanyelvű hitéletben bekövetkezett nyelvcserevel, a népi vallást felváltó intézményes/hivatalos vallásossággal a 19. század végére kialakult a *román katolikus egyház*, amelyet ettől kezdve a missziót váltó *Jászvásári Püspökség* irányít.¹¹⁵ A strukturális átalakulás a moldvai katolicizmus és benne a magyar etnikum történetében is új folyamatokat indított el, amelyek nem csak az identitás és az anyanyelv, hanem a vallásosság és a hit terén is jelentős változásokat idéztek elő.

The Role(s) of Universal Catholicism and Vernacular Popular Religion in the History of Moldavian Hungarians

Keywords: Moldavian Catholicism, popular religion, religious folklore, folk prayers

According to the study, the history of the Eastern Church of Vatican and the history of Moldavian Catholicism are closely intertwined. In Orthodox Moldavia, the Catholic Church was present not only as a religious institution, but also as a political and cultural force, and participated in the introduction and establishment of Western, Latin spirituality in Moldavia. As the Catholic population consisted of different ethnicities (Saxons, Poles, Hungarians), and because the church itself was institutionalized on the (geographical and religious) East-West border, the foreign (Western) church itself helped the assimilation of foreign ethnicities to the nation-state, involuntarily. In this environment, the ethnic survival of the Moldavian Catholic Hungarians is partly due to the fact that the Vatican's attention was not primarily focused on the faithful, but on maintaining the mission and then, on the full legalization of the church. The operation of native-speaker cantors, the vernacular popular religiosity and religious folklore contributed significantly to the believers' faithfulness to the church, and the preservation of their Catholic faith. The study discusses some of these deeply complex issues of history of church and religion.

¹¹⁴ Ennek legfőbb hosszú távú eredménye a román nyelvű egyház létrejötte.

¹¹⁵ Ez a folyamat, ti. az asszimiláció ritmusa végigkíséri a moldvai magyarok történelmét. Benda Kálmán így fogalmazott: „A vallás, az egyház volt a közösségek összetartó ereje, s csak amíg ez a hagyományörző vallási közösség fennállt, addig tudták nyelvüket, szokásaikat, magyarságukat megőrizni. Ha ez a közösség felbomlott vagy megszűnt, rövidebb vagy hosszabb idő múlva a vallási és etnikai beolvadás útjára kerültek valamennyien”. Benda: *i. m.* 1988. 546.